

Πρόλογος

Μια ιδιότυπη κοινωνικοπολιτική αυτοβιογραφία θα μπορούσε ίσως να χαρακτηριστεί το παρόν βιβλίο. Για ειδικούς αλλά και για γενικότερους λόγους.

Οι ειδικοί λόγοι αφορούν κάποια συγκεκριμένα σημεία, όπου όντως αναφέρομαι σε προσωπικές μου εμπειρίες, κυρίως από τα νεανικά μου χρόνια, όταν ήμουν μέλος της ΕΚΟΝ Ρήγας Φεραίος – της νεολαίας του ΚΚΕ Εσωτερικού. Οι αναφορές αυτές δεν έχουν απλώς ανεκδοτολογικό χαρακτήρα. Πρόκειται για εμπειρίες που συνεπικουρούν και στηρίζουν την αναλυτική μου επιχειρηματολογία. Προφανώς δεν εγείρουν αξιώσεις εκτεταμένης ιστορικής έρευνας, πόσο μάλλον έρευνας που στηρίζεται σε ποσοτική μεθοδολογία. Ένας όμως στοιχειωδώς καλοπροαίρετος αναγνώστης δύσκολα θα μπορούσε να αρνηθεί τη σημασία τους ως τεκμηρίων.

Κι έτσι περνάμε στους γενικούς λόγους για τους οποίους τούτο το βιβλίο θα μπορούσε να θεωρηθεί αυτοβιογραφικό. Δεν κατείχα ποτέ κυβερνητικό ή βουλευτικό αξίωμα, δεν ήμουν σημαίνον πρόσωπο της πολιτικής ζωής γενικότερα. Έχω όμως το εξής κοινωνιολογικό προσόν: Προέρχομαι από ένα οικογενειακό περιβάλλον που συνδεόταν οργανικά με την ελληνική Δεξιά. Ο πατέρας μου, ο παιδίατρος Σπύρος Δοξιάδης, είχε διατελέσει υπουργός Κοινωνικών Υπηρεσιών

της Νέας Δημοκρατίας ολόκληρη την κυβερνητική τετραετία 1977-1981. Η οργανική οικογενειακή διασύνδεση με την ελληνική Δεξιά όμως δεν συνίστατο σε αυτό καθ' εαυτό το γεγονός της υπουργικής θητείας του πατέρα μου. Αν και ο ίδιος ο πατέρας μου ιδεολογικά ήταν κεντρώος, και μάλιστα κεντροαριστερός (ως μετεκπαιδευόμενος γιατρός στην Αγγλία την περίοδο 1945-1952 είχε γαλουχηθεί στις αξίες του κοινωνικού κράτους κατά την καλύτερη εποχή της βρετανικής σοσιαλδημοκρατίας), το ευρύτερο (μεγαλοαστικό) οικογενειακό-κοινωνικό μου περιβάλλον είχε βαθύτατες ιδεολογικές και ταξικές διασυνδέσεις με την ελληνική Δεξιά. Αναφέρομαι σε παρέες, φιλίες, κοινωνικές συναναστροφές και γνωριμίες των γονιών και των συγγενών μου, αλλά και στο μεγαλοαστικό σχολείο που πήγαινα (Κολλέγιο Αθηνών). Όλα αυτά είχαν διαμορφώσει ένα πλαίσιο εμπειριών που σημάδεψαν την υποκειμενικότητά μου από τα πολύ νεανικά μου χρόνια.

Ταυτόχρονα, έχοντας ενταχθεί στην Αριστερά από την εφηβεία μου, αρχικά ιδεολογικά-θεωρητικά και κατόπιν οργανωτικά, είχα τη δυνατότητα όχι απλώς να «στέκομαι κριτικά» – με ό,τι αυτό μπορούσε να σημαίνει – απέναντι στο μεγαλοαστικό-δεξιό περιβάλλον μου, αλλά και να σημαδεύομαι αρνητικά από τις εμπειρίες μου μέσα σε αυτό. Θα ήταν λίγο υπερβολικό να πω πως όλα εκείνα τα νεανικά μου χρόνια «μάζευα θυμό». Τούτο το βιβλίο όμως, όπως ίσως διαισθανθεί ο αναγνώστης και η αναγνώστριά, θα μπορούσε να θεωρηθεί και κάτι σαν «ιδεολογικό ξεκαθάρισμα λογαριασμών».

Η ευρύτητα του υπότιτλου ελπίζω πως καθιστά σαφή την ποικιλομορφία των θεμάτων που με απασχολούν. Στο πρώτο μέρος επικεντρώνομαι στις διαφορετικές και ποικίλες όψεις της δεξιάς ιδεολογίας. Από την ιδεολογία των ηγεσιών της Ν.Δ. μέχρι τη σχέση της Δεξιάς με τις κοινωνικές επιστήμες, τον ιστορικό αναθεωρητισμό και το ακραίο Κέντρο. Αν υπάρχει ένα νήμα που συνδέει όλα αυτά τα ποικιλόμορφα στοιχεία,

τούτο είναι η κοινή ταξική βάση που καθορίζει και την κοινή αρνητική στόχευση: αντικομμουνισμός, αντιαριστερά.

Αρχικά σκόπευα να είναι ένα βιβλίο μόνο για την ελληνική Δεξιά και για την ιδεολογία της. Στην πορεία όμως είδα πως δεν θα μπορούσα να μην αναφερθώ αναλυτικότερα και στον αρνητικό στόχο της Δεξιάς με τον οποίο αυτοπροσδιορίζεται ως τέτοια. Γι' αυτό και το «αντι» του «αντικομμουνισμού» του κύριου τίτλου μπήκε σε παρένθεση. Το δεύτερο μέρος, για την Αριστερά και την ιδεολογία της, είναι αρκετά μικρότερο. Έχει περισσότερο απολογητικό χαρακτήρα – αναπόφευκτα μάλλον, καθ' ότι η εμπειρική-ιστορική αφετηρία είναι τα μεγάλα αδιέξοδα της Αριστεράς του παρόντος, στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς. Όπως είναι αναμενόμενο, εκεί ο αυτοβιογραφικός χαρακτήρας είναι λιγότερο έμμεσος. Σχεδόν όλα τα ζητήματα της ελληνικής Αριστεράς που θίγονται σε αυτό το μέρος τα είχα ζήσει από κοντά, ακόμα κι εκείνα που αφορούν το τεράστιο διάστημα κατά το οποίο δεν ήμουν οργανωμένος, την περίοδο 1980-2012.

Ορισμένες/-οι αναγνώστριες και αναγνώστες ίσως κρίνουν πως σε κάποια σημεία δίνω δυσανάλογα μεγάλη έκταση σε καθαρά θεωρητικά ζητήματα· όπως η σημασία της σχέσης της βιοπολιτικής και του πληθυσμού με τις κοινωνικές επιστήμες και με την κοινωνική ανάπτυξη ή η έννοια της αρνητικής ιδεολογίας. Και ίσως σκεφτούν πως η δυσαναλογία συνίσταται στο ότι η τόσο μεγάλη έμφαση στην καθαρή θεωρία δεν συνάδει με την κύρια εμπειρική-ιστορική αναφορά του εγχειρήματος, που είναι η σύγχρονη ελληνική ιδεολογία και πολιτική. Οφείλω να εξηγήσω εκ των προτέρων ότι και εκεί το βαθύτερο κίνητρο σχετίζεται με την κοινωνικοπολιτική αυτοβιογραφία μου.

Το ενδιαφέρον μου για τη φιλοσοφία και τις κοινωνικές επιστήμες κατά τα εφηβικά μου χρόνια δεν προέκυψε ως καμπή μιας καθαρά διανοητικής εξέλιξης. Όπως πιθανότατα και σε αρκετά άλλα άτομα της γενιάς μου, ο φιλοσοφικοεπι-

στημονικός προσανατολισμός μου επήλθε ως αποτέλεσμα της ιδεολογικοπολιτικής μου ένταξης στην Αριστερά. Και είναι γενικότερη θέση μου, όπως ελπίζω να φανεί και στις σχετικές σελίδες, ότι η αριστερή θεωρία, ακόμα και στα εκ πρώτης όψεως αφαιρετικά επίπεδα, έχει ούτως ή άλλως λόγο ύπαρξης μόνο σε συνάρθρωση με την πολιτική πρακτική της Αριστεράς.

Εδώ και μερικές δεκαετίες, θεωρητικοί που αυτοπροβάλλονται ως αριστεροί, τουλάχιστον με την έννοια του «όχι mainstream», έχουν καταφέρει να πείσουν πολύ κόσμο πως η αριστερή θεωρία είναι ένα διανοητικό παιχνίδι χωρίς καμία απολύτως ουσιαστική πολιτική σημασία. Με τη δουλειά μου, προσπαθώ να δείξω ότι το ακριβώς αντίθετο ισχύει. Γνωρίζω πως δεν είναι καθόλου εύκολο, αλλά δεν αισθάνομαι και Δον Κιχώτης. Ήδη, πολύς κόσμος φαίνεται πως αυτού του είδους την «αριστερή θεωρία» έχει αρχίσει να τη βαριέται. Γι' αυτό και τελευταία στρέφεται περισσότερο προς τη δουλειά ιστορικών. Η ιστορική έρευνα και η ιστοριογραφία, όπως επίσης ελπίζω να φανεί στη συνέχεια, είναι απολύτως κρίσιμες για την αριστερή κοινωνική και πολιτική θεωρία, αλλά δεν μπορούν να την υποκαταστήσουν. Τα δοκίμια που ακολουθούν εντάσσονται στο πλαίσιο της προσπάθειας να επανακτήσει η αριστερή θεωρία την πολιτική της αξία, διά μέσου ακριβώς της γείωσής της στη σύγχρονη ιστορική πραγματικότητα.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΕΞΙΑΣ

Οι ρίζες του αντικομμουνισμού

Βασιλοφροσύνη και εθνικοφροσύνη

Τη νύχτα της Κυριακής 15 προς Δευτέρα 16 Ιανουαρίου 2023, υπήρχαν στο κέντρο της Αθήνας ουρές εκατοντάδων ανθρώπων, όλων των ηλικιών, που περίμεναν έξω από τη Μητρόπολη για να προσκυνήσουν τη σορό του έκπτωτου μονάρχη Κωνσταντίνου Γλύξμπουργκ, ο οποίος επρόκειτο να κηδευτεί την επόμενη μέρα. Πέρα από την όποια επιρροή που πιθανόν να είχε ασκηθεί από τον ορυμαγδό εξωραϊστικών παρουσιάσεων της βασιλείας από τα κυρίαρχα μέσα, δημόσια και ιδιωτικά, αυτό ως ιδεολογικό φαινόμενο οδηγεί από μόνο του σε σκέψεις.

Το εντυπωσιακό συνίσταται στο γεγονός ότι το 2023 συμπληρώθηκαν σαράντα εννέα χρόνια από το δημοψήφισμα του 1974, με το οποίο ο θεσμός της βασιλείας στην Ελλάδα καταργήθηκε έπειτα από την ετυμηγορία σχεδόν του 70% των ψηφισάντων. Έκτοτε, αν εξαιρέσουμε μάλλον σπάνιες –και κατά τούτο περιβόητες– περιπτώσεις όπως το «unfair» που είχε εκστομίσει ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης το 1988, ποτέ δεν είχε τεθεί ζήτημα επαναφοράς του θεσμού από τη mainstream Δεξιά. Ακόμα και στελέχη της Νέας Δημοκρατίας που ήταν γνωστά για τα φιλοβασιλικά τους αισθήματα έμοιαζαν να έχουν δεχτεί ότι ο μοναρχικός θεσμός αποτελεί πλέον οριστικά παρελθόν.

Παρ' όλα αυτά. Παραμένει το γεγονός ότι υπήρξαν πολλοί άνθρωποι που, ενώ δεν είχαν καν γεννηθεί το 1974 –πόσο μάλλον το 1967, οπότε ο Κωνσταντίνος Γλύξμπουργκ έπαψε να είναι ουσιαστικά παρών στα πολιτικά πράγματα της χώρας–, ήταν πρόθυμοι να συμμετέχουν σε τέτοια σωματικά επίπονη τελετουργική διαδικασία για να διατρανώσουν δημόσια την ιδεολογική τους πίστη. Βάσιμα μπορούμε να υποθέσουμε ότι στην –εντελώς υποθετική προς το παρόν– περίπτωση να επαναλαμβανόταν τώρα το δημοψήφισμα, οι λίγες εκατοντάδες πιστοί της Μητρόπολης θα εκπροσωπούσαν ένα διόλου ευκαταφρόνητο ποσοστό φιλοβασιλικών ψήφων.

Μας έρχεται στον νου η γνωστή φράση του Marx, από την αρχή της *18ης Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*: «Η παράδοση όλων των νεκρών γενεών επικάθεται σαν εφιάλτης στο μυαλό των ζωντανών».¹ Εν προκειμένω, ένας έκπιωτος επί σχεδόν μισό αιώνα βασιλιάς, που με τον θάνατό του βρυκολακιάζει και διαφεντεύει το μυαλό πολλών ανθρώπων, και καθίσταται έτσι εφιάλτης για τους υπόλοιπους – για τους δημοκρατικούς ή/και αριστερούς πολίτες. Αλλά αφού αναφερόμαστε στον Marx, ας λάβουμε υπ' όψη και το ιστορικοϋλιστικό περιεχόμενο της παραπάνω εντυπωσιακής ρητορικής διατύπωσής του. Ποιες ήταν οι υλικές ιστορικές συνθήκες που οδήγησαν σε αυτή την ανησυχητική εκδήλωση τούτου του ιδεολογικού αναχρονισμού;

Το 1994, σε συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης για τα είκοσι χρόνια από τη μεταπολίτευση, είχα κάνει εισήγηση με τον προκλητικό τίτλο: «Στην ελληνική ιδεολογία, δεν έχει ακόμη γίνει το δημοψήφισμα του '74».²

1. Karl Marx, *Surveys from Exile*, επιμ. David Fernbach, Penguin, Χάρμοντγουερθ 1973, σ. 146.

2. Κύρκος Δοξιάδης, «Στην ελληνική ιδεολογία, δεν έχει ακόμη γίνει το δημοψήφισμα του '74», στο Χρήστος Λυριντζής, Ηλίας Νικολακόπουλος και Δημήτρης Σωτηρόπουλος (επιμ.), *Κοινωνία και πολιτική: Όψεις της Γ' ελληνικής δημοκρατίας 1974-1994*, Θεμέλιο, Αθήνα 1996, σ. 363-372.

Κάποιοι φιλοβασιλικοί πολιτικοί της Δεξιάς, φίλοι των γονιών μου, που είχαν δει τον τίτλο της εισήγησής μου στο πρόγραμμα του συνεδρίου, είχαν δείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον· μάλιστα ένας είχε ζητήσει να του στείλω και το κείμενο της εισήγησης. Προφανώς θα απογοητεύτηκε ο άνθρωπος άμα το διάβασε. Ο τίτλος ήταν μια παραλλαγή της γνωστής ρήσης του Michel Foucault: «Στην πολιτική σκέψη και ανάλυση, δεν έχουμε ακόμη κόψει το κεφάλι του βασιλιά».³ Σε εκείνο το κείμενο δεν αναφερόμουν ειδικά στον θεσμό της βασιλείας, αλλά στις γενικότερες δομές της σύγχρονης ελληνικής ιδεολογίας, που έχουν μείνει βαθιά συντηρητικές – προνεοτερικές με μια έννοια. Και η ειδικότερη αναφορά μου ήταν στο φαινόμενο του ελληνικού εθνικισμού όπως είχε αναδειχτεί στις αρχές της δεκαετίας του 1990 με το μακεδονικό ζήτημα.

Ο εθνικισμός τότε –δεν κουραζόμουν να το επαναλαμβάνω στα κείμενά μου εκείνης της περιόδου– είχε προκύψει ως συναινετικό φαινόμενο – μέχρι και δυνάμεις της Αριστεράς συμμετείχαν σε αυτόν. Η βασιλοφροσύνη ως τέτοια όμως είναι κάτι που χαρακτηρίζει ειδικότερα την ιδεολογία της ελληνικής Δεξιάς. Παρ' ότι δεν είναι βασιλόφρονες όλοι οι Έλληνες δεξιοί, όλοι οι Έλληνες βασιλόφρονες είναι δεξιοί. Και, υπό μία έννοια, φέρουν στον τρόπο σκέψης τους όλα τα βαθύτερα χαρακτηριστικά της ελληνικής δεξιάς ιδεολογίας εν γένει.

«Πατρίς - θρησκεία - οικογένεια» ήταν το ιδεολογικό τρίπτυχο της μεταξικής δικτατορίας, το οποίο επανήλθε δριμύτερο στο αντικομμουνιστικό καθεστώς της μετεμφυλιακής περιόδου. Το τρίπτυχο αυτό συνιστούσε τον πυρήνα της επίσημης ιδεολογίας της «εθνικοφροσύνης», που ασπαζόταν το εν λόγω καθεστώς. Αν λάβουμε υπ' όψη και τον *πρακτικό* ρόλο του θεσμού της βασιλείας κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο, μπορούμε άνετα να δεχτούμε ότι η βασιλοφροσύνη

3. Michel Foucault, *Ιστορία της σεξουαλικότητας 1: Η βούληση για γνώση*, μτφρ. Τάσος Μπέτζελος, Πλέθρον, Αθήνα 2011, σ. 106 (μτφρ. τροποποιημένη).

αποτελούσε τον σκληρό πυρήνα της εθνικοφροσύνης. Ιστορικά και οργανωτικά, η ταύτιση μεταξύ των δύο γινόταν φανερή ήδη από την εποχή του εμφυλίου.⁴ Δεν θα ήταν μάλιστα άστοχο να υποθέσουμε πως θεμελιώδης παράγοντας που συνέβαλε στο να αρχίσει να καταρρέει η κορωνίδα της μετεμφυλιακής περιόδου, ήτοι η δικτατορία 1967-1974, ήταν η ρωγμή μεταξύ βασιλοφροσύνης και εθνικοφροσύνης που εκδηλώθηκε με το κίνημα του Ναυτικού και κατόπιν με το χουντικό «δημοψήφισμα» που κατήργησε τον θεσμό της βασιλείας το καλοκαίρι του 1973.

Ο βασιλιάς ως αρχηγός κράτους αποτελεί τον προφανή σύνδεσμο με το πρώτο σκέλος του τρίπτυχου: «πατρίς». Ταυτόχρονα, η ιδεολογική ταύτιση βασιλείας και πατρίδας είναι και μια πρώτη ένδειξη του βαθιά προνεοτερικού χαρακτήρα του συγκεκριμένου ιδεολογήματος. Παραπέμπει στις αρχαϊκές περιόδους όπου οι πόλεμοι γίνονταν στο όνομα του βασιλιά. Η ταύτιση του σώματος του βασιλιά με το σύνολο των σωμάτων των υπηκόων του, όπως μαρτυρεί και η αποκαλυπτικότητα ζωγραφιά του εξώφυλλου μιας από τις πρώτες εκδόσεις του *Λεβιάθαν*, αποτελεί τη σταθερή προνεοτερική (απολυταρχική) βάση του νεοτερικού θεσμού του έθνους. Και ο θεσμός της βασιλείας, όσο διατηρείται και δεν αντικαθίσταται πλήρως από τους θεσμούς της λαϊκής κυριαρχίας, είναι ταυτόχρονα και η ζωντανή ενσάρκωση των πιο συντηρητικών εκδοχών της εθνικής ιδεολογίας.

Ο βασιλιάς είναι πάντοτε «ελέω Θεού» – δεν υπάρχει άλλος. Η μεσαιωνική προέλευση της μοναρχίας καθορίζει κατά τρόπο απόλυτο την αυτονόμη σύζευξή της με τη θρησκευτική της νομιμοποίηση. Η σύζευξη είναι μάλιστα τόσο αυτονόμη ώστε στην αρχαιότερη κοινοβουλευτική χώρα της Ευρώπης, στη Βρετανία, η θεσμική ταύτιση είναι απόλυτη: Ο εκάστοτε

4. Βλ. Κώστας Κατσούδας, «"Νεότητα με φλογερούς προς την πατρίδα ενθουσιασμούς": Οργανώσεις εθνικοφρόνων νέων στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου», *Αρχειοτάξιο* 25, Απρίλιος 2024, σ. 152-164.

μονάρχης είναι και ο επικεφαλής της Αγγλικανικής Εκκλησίας. Για συγκεκριμένους ιστορικούς λόγους, στην Ελλάδα δεν υπάρχει παρόμοια ταύτιση, αλλά η άρρηκτη ιδεολογική σύνδεση «θρησκείας» και βασιλείας είναι προφανής.

Εξ ίσου προφανής και η σύνδεση με την «οικογένεια». Εν προκειμένω, με το συγκεκριμένο ιδεολογικό περιεχόμενο της «οικογένειας», ήτοι της πατριαρχίας. Η απόλυτα και αυτονόητα πατριαρχική δομή της κληρονομικής διαδοχής συμβολίζει σε επίπεδο κράτους αυτό που ισχύει, που πρέπει να ισχύει, σε κάθε ελληνοχριστιανική οικογένεια.

Επί πλέον, η «κοινή μοίρα» βασιλοφροσύνης και εθνικοφροσύνης, όπως προκύπτει στο τρίπτυχο «πατρίς - θρησκεία - οικογένεια», αποτυπώνεται και στο γεγονός ότι τόσο η βασιλοφροσύνη όσο και η εθνικοφροσύνη συνιστούν τις ιδιαζόντως ελληνικές εκφάνσεις του αντικομμουνισμού. Όπως υποστήριζα και σε παλαιότερο κείμενό μου, το εν λόγω τρίπτυχο δεν είναι παρά υπαινικτική εναντίωση στον κομμουνισμό – στην ιδεολογία που έχουν οι απάτριδες, οι άθρησκοι και οι εχθροί της οικογένειας.

Η θεωρία των δύο άκρων

Παραθέτω απόσπασμα από άρθρο του Νίκου Σβέρκου στην *Εφημερίδα των Συντακτών* στις 21.8.2017, με τίτλο: «Συντονισμένη αντικομμουνιστική... αγκύλωση στην Ευρωπαϊκή Ένωση».

Επί μία δεκαετία συμμετέχοντες στο Συμβούλιο της Ευρώπης επιχειρούσαν, άλλοτε επιτυχημένα (1996) και συχνότερα αποτυχημένα, να υιοθετήσουν ψηφίσματα καταδίκης του κομμουνισμού. Τον Ιανουάριο του 2006 εγκρίθηκε από την κοινοβουλευτική συνέλευση κείμενο «για την ανάγκη διεθνούς καταδίκης των εγκλημάτων των ολοκληρωτικών κομμουνιστικών καθεστώτων», που

υποστηρίχθηκε από το ΕΛΚ, άλλα δεξιά και φιλελεύθερα κόμματα, όπως και από σοσιαλδημοκράτες της Τσεχίας, της Ουγγαρίας και της Βαλτικής.

Το κείμενο δεν συγκέντρωσε την απαραίτητη ενισχυμένη πλειοψηφία, αλλά θεωρείται «συμβολικό» κυρίως για την επισήμανση πως «οι υπεύθυνοι αυτών των εγκλημάτων δεν έχουν δικαστεί από τη διεθνή κοινότητα, όπως συνέβη με τα τρομερά εγκλήματα που διαπράχθηκαν από τον ναζισμό».

Ύστερα ήρθε η σειρά του Ευρωκοινοβουλίου. Τον Οκτώβριο του 2006, με αφορμή τα 50 χρόνια από τα γεγονότα της Βουδαπέστης, το σώμα υιοθέτησε ψήφισμα σύμφωνα με το οποίο «η δημοκρατική κοινότητα πρέπει να απορρίψει κατηγορηματικά την καταπιεστική και αντι-δημοκρατική κομμουνιστική ιδεολογία».

Στις 19 Απριλίου του 2007, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο για τη Δικαιοσύνη και τις Εσωτερικές Υποθέσεις, του οποίου προέδρευε ο τότε υπουργός Εσωτερικών της Γερμανίας, Βόλφγκανγκ Σόιμπλε, αποφάσισε να αναθέσει στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή να διοργανώσει «μια δημόσια ακρόαση σχετικά με εγκλήματα γενοκτονίας, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και εγκλήματα πολέμου που διαπράχθηκαν από ολοκληρωτικά καθεστώτα».

Η ολοβενική προεδρία έναν χρόνο μετά, το 2008, διοργάνωσε αυτή την ακρόαση με την παρουσία του τότε προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ζοζέ Μανουέλ Μπαρόζο, και τη συμμετοχή αξιωματούχων από την Εσθονία, τη Λιθουανία, τη Ρουμανία, την Πολωνία και την Ισπανία. Η πλειονότητα των θεματικών ακροάσεων αφορούσε τον κομμουνισμό, ενώ στην έκθεση υπήρχε ολόκληρο κεφάλαιο για την «ανάγκη ίσης αντιμετώπισης των ναζιστικών και σοβιετικών εγκλημάτων».

Χαρακτηριστική ήταν επίσης η επισήμανση πως «τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν από το καθεστώς κατοχής της μολδοσεβικικής ΕΣΣΔ και από το γερμανικό εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς βασίστηκαν σε δύο μισάνθρωπα ιδεολογικά δόγματα του 19ου αιώνα – τον ρατσισμό και την ταξική πάλη».

Ήδη λοιπόν από το 2008, τέσσερα χρόνια πριν από τις ελληνικές εθνικές εκλογές του 2012, η Ευρωπαϊκή Ένωση, ένας βαθύτατα νεοφιλελευθεροποιημένος θεσμός από τη συνθήκη του Μάαστριχτ, το 1992, κι έπειτα, θεσμικά είχε κατοχυρώσει πλήρως τη θεωρία των δύο άκρων. Ρητά και αμετάκλητα, κομμουνισμός και ναζισμός εξομοιώνονται, όχι μόνο ως προς τις πρακτικές τους εκφάνσεις –Σοβιετική Ένωση επί Στάλιν και ναζιστική Γερμανία–, αλλά και όσον αφορά τα «ιδεολογικά δόγματα» επί των οποίων «βασίστηκαν». Υπό αυτή την έννοια, η έκθεση του 2008 προσδίδει συγκεκριμένο περιεχόμενο στην «κομμουνιστική ιδεολογία», που είχε καταδικαστεί ως «καταπιεστική και αντιδημοκρατική» από το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου το 2006. Έτσι, η κομμουνιστική ιδεολογία, ως η ιδεολογία εκείνη που βασίζεται στο «μισάνθρωπο ιδεολογικό δόγμα» της ταξικής πάλης, δεν είναι μόνο η ιδεολογία των σταλινικών καθεστώτων αλλά η ιδεολογία της μαρξιστικής Αριστεράς εν γένει.

Το 2008 συμπληρώνονταν εξήντα τέσσερα χρόνια από την πρώτη έκδοση του βιβλίου *Ο δρόμος προς τη δουλεία* του Friedrich Hayek το 1944. Ο Hayek ήταν μάλλον ο σημαντικότερος από τους θεμελιωτές του νεοφιλελευθερισμού. Δεν είναι τυχαίο που σε αυτό το πρώτο γνωστό του βιβλίο, όπως φαίνεται και από τον τίτλο, έχει έναν αρνητικό στόχο. Να καταδείξει ότι οποιαδήποτε μορφή κολεκτιβισμού, δηλαδή κυρίως ο σοσιαλισμός, οδηγεί αναγκαστικά σε ολοκληρωτισμό – στη σύγχρονη «δουλεία». Η επιχειρηματολογία του επικεντρώνεται σε μια πρώτη ολοκληρωμένη εκδοχή της θεωρίας των δύο άκρων: στην εξομίωση του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού με τον ναζισμό· ο οποίος τότε ακόμη, όταν έγραφε εκείνο το βιβλίο ο Hayek, ήταν η μεγάλη απειλή εναντίον της ανθρωπότητας και της δημοκρατίας.

Ο νεοφιλελευθερισμός ως ιδεολογία, δηλαδή ως λόγος που συγκροτεί τρόπους σκέψης και βούλησης και που καθοδηγεί πράξεις, βρίσκει τη θεωρητική του θεμελίωση κυρίως σε αυτό

το έργο του Hayek. Η αρνητικότητα της θεωρίας του Hayek προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό και την αρνητικότητα του νεοφιλελευθερισμού ως ιδεολογίας. Ο νεοφιλελευθερισμός, ως η εγγενής ιδεολογία του καπιταλισμού, δομείται κυρίως επί τη βάση της εναντίωσης στους θεωρητικούς και πρακτικούς του αντιπάλους: στον μαρξισμό και στην Αριστερά. Στον Hayek, τούτη η θεωρητική εναντίωση φαίνεται ακόμα και στο πώς αντιλαμβάνεται τους καπιταλιστές ως *μη τάξη*, δηλαδή ως άτομα που δεν γίνεται εκ των πραγμάτων να συγκροτούν κοινωνική ομάδα με κοινά συμφέροντα, κοινούς στόχους και κοινές πολιτικές. Στο βιβλίο μου για τον νεοφιλελευθερισμό είχα ασκήσει έντονη κριτική σε τούτη τη θεωρητική άποψη,⁵ αλλά τώρα αναγνωρίζω την ιδεολογική της λειτουργικότητα. Ο Hayek θα είχε δίκιο να λέει ότι οι καπιταλιστές δεν μπορούν να λειτουργήσουν συλλογικά, ως τάξη ή ομάδα, αν δεν ίσχυε το εξής: Λειτουργούν όντως ως τάξη ή ομάδα ακριβώς διά μέσου της *αρνητικής* τους ιδεολογίας· διά μέσου της εναντίωσής τους στην εργατική τάξη και στην Αριστερά. Ο ατομοκεντρικός ανταγωνισμός όντως δεν μπορεί να λειτουργήσει ως θετικό συλλογικό ιδεώδες, δεδομένου ότι εξορισμού αρνείται κάθε έννοια συλλογικότητας. Εκείνο όμως που ενώνει τους καπιταλιστές είναι ο κοινός τους, ταξικός και ιδεολογικός, εχθρός.

Τα νεοφιλελεύθερα υποκείμενα είναι ατομοκεντρικά, και μάλιστα διακατέχονται από τον ανταγωνιστικό ατομοκεντρισμό. Τα πάντα υποτάσσονται στον στόχο της επαύξησης του προσωπικού τους οφέλους διά μέσου του ανταγωνισμού με τα άλλα άτομα. Αλλά τούτος ακριβώς ο ανταγωνιστικός ατομοκεντρισμός είναι που τα συνδέει πρακτικά με την ιδιαίτερη συλλογικότητά τους: με την τάξη των καπιταλιστών ή ευρύτερα με το σύνολο των ατόμων που αποδέχονται στην

5. Κύρκος Δοξιάδης, *Νεοφιλελευθερισμός και νεοτερική εξουσία: Καπιταλισμός, βιοπολιτική, ακροδεξιά*, νήσος, Αθήνα 2021, ιδίως σ. 107-127.

πράξη τους κανόνες ενός γενικευμένου καπιταλιστικού συστήματος – πρώτιστος εκ των οποίων είναι ο κανόνας του ανταγωνισμού της αγοράς, η οποία επεκτείνεται σε όλα τα πεδία της ανθρώπινης ύπαρξης. Κατά συνέπεια, η ατομοκεντρική ανταγωνιστικότητα συμπληρώνεται εμπράκτως από μια ταξική ή συστημική ανταγωνιστικότητα έναντι του ταξικού αντιπάλου (ήτοι των εργαζομένων) ή των αντικαπιταλιστικών δυνάμεων (δηλαδή της Αριστεράς). Πρακτικά, το νεοφιλελεύθερο υποκείμενο συγκροτείται ως τέτοιο εντασσόμενο στη συλλογικότητα της αστικής τάξης, ως αντιαριστερή τάξη.

Οι απαρχές του αντικομμουνισμού

Η αστική τάξη είναι αντιαριστερή από γεννησιμιού της. Η μεγάλη «ειρωνεία της ιστορίας» είναι ότι οι αστοί αναγκάστηκαν να αφομοιώσουν τα ιδανικά της Αριστεράς, δηλαδή του Διαφωτισμού, διαστρεβλώνοντάς τα, ενώ μισούν την κοινωνική τους βάση, που είναι οι λαϊκές τάξεις. Πραγματοποίησαν αυτή τη διαστρεβλωτική αφομοίωση προκειμένου να πάρουν τις λαϊκές τάξεις με το μέρος τους στον αγώνα κατά της απολυταρχίας. Μισούν όμως τις λαϊκές τάξεις διότι ξέρουν ότι ο μόνος τρόπος να επιβιώσουν ως αστοί είναι διά μέσου της συγγνής εκμετάλλευσής τους. Και από την άλλη, για τον ίδιο ακριβώς λόγο, επιδιώκουν όχι να τις εξοντώσουν αλλά να τις κάνουν να λειτουργούν προς όφελός τους.

Η αρχική ιδεολογία της αστικής τάξης διατυπώνεται καλύτερα ως αυτό που αποκαλεί ο Foucault «συνάρθρωση της θεωρίας του εγκληματία ως κοινωνικού εχθρού με την πρακτική της συμμόρφωσης»:⁶

6. Michel Foucault, *Η τιμωρητική κοινωνία: Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1972-73)*, μτφρ. Πάνος Αγγελόπουλος, Πλέθρον, Αθήνα 2016, σ. 152-153.

...ένα κείμενο του Target, νομολόγου του Παλαιού Καθεστώτος, στον οποίο ανατέθηκε, την περίοδο 1802-1804, η επεξεργασία του πρώτου σχεδίου ποινικού κώδικα, το οποίο και θα υιοθετηθεί το 1808. Στην παρουσίασή του βλέπουμε να διατυπώνεται με σαφήνεια η πλειονότητα των δράσεων που στη συνέχεια θα αναλάβει να αντιμετωπίσει η ποινική νομοθεσία:

Φανταστείτε μια μεγάλη επικράτεια της οποίας η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού αποτελείται, τρόπον τινά, από διαφορετικούς λαούς που δεν έχουν άλλο κοινό στοιχείο από την κεντρική εξουσία, ενώ διαιρείται σε αμέτρητες τάξεις, από τις οποίες άλλες έχουν λάβει τα φώτα της γνώσης, τελειοποιηθεί από την εκπαίδευση, εξευμενιστεί από την υγιή κοινωνικότητα, εξευγενιστεί από τα ηθικά αισθήματα, και άλλες πάλι έχουν ευτελιστεί από την αθλιότητα, εκμαυλιστεί από την περιφρόνηση και γεράσει μέσα σε αρχαϊκές συνήθειες, εγκλήματα, ανομήματα· εκεί, κάθε μέρα, θα βλέπουμε την ειδική αντίθεση ανάμεσα στις πιο υψηλές αρετές και τα πιο ποταπά ελαττώματα. Εκεί, δίπλα στην ανάταση του θάρρους, της γενναιοδωρίας, του ηρωισμού, θα διακρίνουμε με αποστροφή τον εγωισμό, την αναισθησία, την εξαχρέωση, ακόμη και τη θηριωδία. Εκεί, ψυχές σκληρές, στεγνές, άγριες, στερούμενες κάθε ηθικής ιδέας δεν θα υπακούουν παρά στις πιο χονδροειδείς αισθήσεις· η οκνηρία, η διαφθορά, η απληστία, ο φθόνος θα ανταγωνίζονται σαν άσπονδοι εχθροί τη φρόνηση και την εργασία, την οικονομία και την ιδιοκτησία. Εκεί θα αφθονούν αδικήματα και εγκλήματα πάσης φύσεως· όχι όμως τόσο στην κύρια μάζα του έθνους όσο σ' αυτό το κατακάθι, σ' αυτή την ξένη ως προς τα γενικά χαρακτηριστικά φυλή, η οποία διαμορφώθηκε δίπλα στον πραγματικό λαό από τη συσσώρευση τυχαίων συγκυριών και έξεων ανά τους αιώνες. Για ένα τέτοιο έθνος οι ποινές οφείλουν να είναι πάντα ανάλογες με τη φύση αυτής της εκφυλισμένης ράτσας, η οποία αποτελεί εστία εγκλημάτων, και της οποίας η αναμόρφωση μπορεί μετά βίας να επέλθει, και μόνο μετά από μια μακρά σειρά ετών της πλέον σοφής διακυβέρνησης [...].

Στο κείμενο αυτό βλέπουμε: πρώτον, την εξομοίωση ανάμεσα στη φιγούρα του έκνομου και στη νέα φυσιογνωμία του εγκληματία, ο οποίος συνιστά –τόσο ο ίδιος όσο και το περιβάλλον του– έναν ξένο πληθυσμό. Δεύτερον, έναν πληθυσμό που είναι ξένος επειδή είναι άγριος: συνάμα μπασταρδεμένος και πρωτόγονος, εκφυλισμένος και προσπλωμένος στη φυσική κατάσταση και στα ένστικτα. Αυτό μάλιστα που χαρακτηρίζει την αγριότητα είναι η ανηθικότητα: ο ίδιος ο άγριος, καίτοι φορέας μέσα στον πρωτογονισμό της ηθικής του στην καθαρή της κατάσταση, έχει εξαφανιστεί, καθώς η αγριότητα εκφράζεται μέσα από την ανηθικότητα. Τρίτον, η πολιτική εξουσία ορίζεται ως διαιτητής ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις που αντιπαρατίθενται. Και ο ρόλος της εξουσίας καθορίζεται σε συνάρτηση με αυτή τη σύγκρουση μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και συνίσταται στο να προστατεύει μια τάξη ενάντια σε μιαν άλλη. Εντέλει, η ιδέα μιας αναμόρφωσης της πρωτόγονης και εκφυλισμένης τάξης με την παρέμβαση της πολιτικής εξουσίας και τη συνεχή επιτήρηση επιτρέπει τη συνάρθρωση της θεωρίας του εγκληματία ως κοινωνικού εχθρού με την πρακτική της συμμόρφωσης.

Αν έδωσα έμφαση σ' αυτό το κείμενο, στο γεγονός δηλαδή ότι μια ιδεολογική διαδικασία πάντα προηγείται ως προϋπόθεση αποδοχής μιας σειράς άλλων εγχειρημάτων, το έκανα για πολλούς λόγους. Πρόκειται κατ' αρχάς για ένα κείμενο εκπληκτικής διαύγειας.

Αντιγράφω τώρα απόσπασμα από το βιβλίο *Ο κομμουνισμός και το παιδομάζωμα* του Στράτη Μυριβήλη, που εκδόθηκε στην Καλαμάτα κατά τον ελληνικό εμφύλιο, το 1948:⁷

Κάθε φορά που το Γένος σύσσωμο αιστανθεί αυτό το θαύμα, νοιώθει συγχρόνως πως καμιά υλική δύναμη

7. Στράτης Μυριβήλης, *Ο κομμουνισμός και το παιδομάζωμα*, Τυπογραφεία «Σημαίας», Καλαμάτα 1948, σ. 6-7.

δεν μπορεί να το καταπονέσει και να το βάλει κάτω. Αυτό το ξέρουν καλά –καλύτερα από μας– όλοι οι εχθροί που κατά καιρούς επιχείρησαν να εξαφανίσουν την ελληνική φυλή που στέκεται πεισματικά ριζωμένη πάνω σε τούτο το βράχο σαν τα δυνατά πουρνάρια επί τριάντα αιώνες. Οι παλιοί κατακτητές το ήξαιραν από διαίσθηση. Οι σημερινοί το ξέρουν επιστημονικά. Γι' αυτό και εφαρμόζουν για την υποταγή των λαών ολόκληρο σύστημα μιας ψυχοτεχνικής, σατανικά σοφής, μελετημένης και πειραματισμένης επί τριάντα χρόνια μέσα στα μουσικά εργαστήρια της ψυχολογίας των λαϊκών μαζών. Και γι' αυτό οι επιθέσεις τους εκδηλώνονται με λύσσα και μανία ενάντια σε όλους εκείνους τους παράγοντες που αποτελούν τους συνδετικούς μας κρίκους για την Εθνική μας ενότητα. Τη σημαία, τη θρησκεία, το σχολείο, τη ήθη και έθιμα, τη γλώσσα, τα τραγούδια και τις παραδόσεις της οικογένειας. Γνήσιος κομμουνιστής είναι κείνος που θα μπορέσει, κάτω από μια σοφή, βαθειά ψυχολογημένη και επίμονη κατηχητική καθοδήγηση, να σκοτώσει μέσα του όλα αυτά τα λογικά και συναισθηματικά στοιχεία, που αποτελούν την ιδιομορφία του εθνικού πολιτισμού μας. Όταν αυτό κατορθωθεί, όταν η εθνική σημαία από σύμβολο ενότητας φτάσει να μεταβληθεί σε παλιοκούρελο μέσα στη συνείδηση του κατηχούμενου, όταν η θρησκεία πάρει τη μορφή δεισιδαιμονίας και αφελούς προλήψεως στα μάτια του ημιμαθούς προσπλύτου, όταν ο επονίτης πεισθεί ότι το Ελληνικό σχολείο, το ελληνικό σπίτι, το υδραγωγείο και το εργοστάσιο φωτισμού πρέπει να γκρεμιστούν γιατί αυτά –μόνο αυτά– αποτελούν εμπόδιο για τη γη της επαγγελίας που κατεσκεύασαν οι Σλαύοι πίσω από τις στέπες και βιάζονται να τη διοικητεύσουν και στους άλλους λαούς, τότε ο κατηχούμενος είναι ώριμος πια για να χτυπήσει το μαχαίρι που του εγχειρίζει ο Σλαύος, στην καρδιά της πατρίδας του. Εκείνο που δεν κατάλαβαν ακόμα ούτε οι Άγγλοι φίλοι μας, ούτε οι Αμερικάνοι, εκείνο που το μαθαίνουν σιγά-σιγά και

απελπιστικά αργά, με σπατάλη του ελληνικού αίματος, είναι τούτο: Πως ο σλαυϊκός κομμουνισμός δεν είναι μία κοινωνική θεωρία απλώς, ούτε ένα πολιτικοοικονομικό σύστημα. Είναι κάτι περισσότερο, κάτι φοβερότερο απ' αυτά. Είναι μια μέθοδος σατανική για την κατασκευή μιας νέας φυλής. Ο κομμουνιστής είναι μέλος μιας νέας φυλής, ενός νέου τύπου ανθρώπου, όπως ακριβώς ήταν ο Ναζί. Η νέα αυτή φυλή κατασκευάζεται σαν ένα είδος κουρελλά, μέσα στο εργαστήριο του πανσλαυϊσμού, από τα ρετάλια όλων των φυλών, όλων των λαών, όλων των εθνών. Η δύναμη που κινεί τη σατανική μηχανή του είναι το μίσος. Ο κομμουνιστής για να προχωρήσει πρέπει να μάθει να μη λυπάται τον άνθρωπο. Για να γίνει αυτό πρέπει να πιστέψει πως η θρησκεία της αγάπης είναι απάτη. Πως το έγκλημα, η ψευτιά, η λεηλασία, η εκπόρνευση, η κλεψιά, ο βιασμός, δεν είναι πια κακουργήματα μόνο, είναι πράξεις πολιτικές, που επιτρέπονται και επιβάλλονται για ένα πιστό του κόμματος. Πως η ελευθερία του ατόμου είναι εφεύρεση των αστών, και πως η δημοκρατία, που ως τώρα εσήμαινε το πολιτικό σύστημα διακυβερνήσεως σύμφωνα με το οποίο η πλειοψηφία ενός λαού καθώριζε τον τρόπο της ζωής της ολότητας των πολιτών, η δημοκρατία αυτή είναι μέθοδος τυραννίας. Η αληθινή δημοκρατία είναι η δικτατορείες πάνω στην ολότητα μιας κομματικής μειονότητας συνωμοτικής, οπλισμένης, αποφασισμένης να σφάζει όλους όσους έχουν αντίθετη γνώμη με τη δική της.

Και σε άρθρο του Μυριβήλη που δημοσιεύτηκε περίπου την ίδια εποχή, στις 15 Ιουνίου 1947, βρίσκουμε τον εξής ορισμό για τον «κατσαπλιά»:⁸

Τι είναι ο κατσαπλιάς; Είναι αυτό το ον το άθλιο και άπατρι, το βρωμερό, το αιμοβόρο, το χωρίς συνείδηση

8. Βλ. Νίκος Σαραντάκος, «Ένας καβγάς ανάμεσα σε δυο πρώην φίλους μέσα στον Εμφύλιο», sarantakos.wordpress.com, 30.12.2012.

και ανθρωπιά δίπουν, που χτυπά όταν σε βρει άοπλον
και το βάζει στα πόδια.

Και ευθέως για τους κομμουνιστές, ο ίδιος αυτός Μυριβήλης
θα πει:

Είναι τρελοί αυτοί οι άνθρωποι; Όχι. Είναι απλώς κομ-
μουνιστές. Είναι διαφοροποιημένοι πρώην Έλληνες που
τώρα ανήκουν στη νέα φυλή...

Ο Foucault εξετάζει το κείμενο του Target ως χαρακτηριστικό
του γεγονότος «ότι μια ιδεολογική διαδικασία πάντα προηγείται
ως προϋπόθεση αποδοχής μιας σειράς άλλων εγχειρημάτων». *Κάτι ανάλογο θα μπορούσαμε να πούμε για τα κείμενα που
δημοσίευε ο Μυριβήλης κατά τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο. Ο στόχος της ιδεολογικής προετοιμασίας από τα κείμενα του
Μυριβήλη καθίσταται κρυστάλλινος προς το τέλος του βιβλίου
Ο κομμουνισμός και το παιδομάζωμα:*⁹

κανείς δεν τολμά να χτυπήσει το τσεκούρι στη φωτιά,
να βγη στη μέση σαν Κράτος Κυρίαρχο, να πάρει από
τα χέρια των ανάξιων γονειών αυτά τα εκκολαπτόμενα
επονιτάκια, που είναι χιλιάδες, πιο πολλές χιλιάδες από
εκείνα που μας άρπαξε το παιδομάζωμα και να τα κλείσει
σε κατασκηνώσεις πολιτισμού και εθνικής αγωγής για να
τα αποξενώσει από το πνευματικό χάσις που τα ποτίζουν
οι προπαγανδιστές πρωί-βράδυ. Τι είν' αυτό που γυρεύω;
Μια μεγάλη, μια πανελλήνια οργάνωση της Μακρονήσου
γυρεύω, για τα δηλητηριασμένα νειάτα, σαν αυτή που τόσο
άξια αυτοσχεδίασε και έφερε σε τέλος ο Στρατός μας.

Αυτή είναι η νέα γενεά της Ελλάδας για την οποία πρέπει
να αγωνιστούμε όλοι. Με πάθος, με φανατισμό, με επιμονή.
Τα παιδιά, τα νιάτα. Αυτά είναι το νέο θεμέλιο, η ελπίδα

9. Μυριβήλης, *ό.π.*, σ. 17-18.

μας για το μέλλον. Αυτό το ξέρει ο σλαύος Ελληνομάχος, γι' αυτό ζητά να μεταδώσει τη σαπίλα της προπαγάντας του στο Εθνικό μας θεμέλιο. Αλλιώςτικά, όταν θα μεστώσουν λιγάκι οι μικροί γενίτσαροι του παιδομαζώματος που γίνεται στο εξωτερικό και εξαπολυθούν ενάντια στην Πατρίδα μας μόλις θα τους διατάξει ο σλαύος, θα είναι πια τότε αργά. Και θα γίνει τότες αυτό:

Οι άλλοι, οι νέοι γενίτσαροι που εκπαιδεύονται μέσα στις πόλεις μας και μέσα στα χωριά μας, θα ενωθούν μαζί τους για να χτυπήσουν την Πατρίδα από τη ράχη, όπως μόνο οι κομμουνιστές ξέρουν να χτυπούν την πατρίδα τους από τη ράχη.

Σαν να έγραφε κατά παραγγελία από την ίδια τη Φρειδερίκη για να προετοιμαστεί η κοινωνία ιδεολογικά για τις παιδουπόλεις της. Σαν να του είχε ζητήσει να κατασκευάσει ένα προσχέδιο για «κατασκηνώσεις πολιτισμού και εθνικής αγωγής» – ένα ιδεολογικό πρότυπο για το έθνος ως γενικευμένη, «πανελλήνια» Μακρόνησο.

Η εννοιολογική ομοιότητα μεταξύ του κειμένου του Target και των γραπτών του Μυριβήλη είναι εντυπωσιακή παρ' ότι τους χωρίζει περίπου ενάμισι αιώνες.¹⁰ Η κεντρική έννοια και στις δύο περιπτώσεις είναι η έννοια της φυλής. Μιας φυλής ιστορικά κατασκευασμένης, και στις δύο περιπτώσεις, που δεν σχετίζεται δηλαδή με γεωγραφική καταγωγή και φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά – αν και στην περίπτωση του Μυριβήλη υπεισέρχεται έντονα το «σλαβικό» στοιχείο, όμως αυτό γίνεται με όρους περισσότερο γεωπολιτικούς, καθώς αναφέρεται στη Σοβιετική Ένωση και στις χώρες επιρροής της. Στον Target, η ιστορική κατασκευή της «φυλής» συνίσταται στη «συσσώ-

10. Για την ακρίβεια, ο Target γεννήθηκε το 1733, δηλαδή 157 χρόνια πριν από τον Μυριβήλη, που γεννήθηκε το 1890. Όσον αφορά τα κείμενά τους, ο Target πιθανώς το συνέγραψε το 1804, δηλαδή 144 χρόνια πριν από τον Μυριβήλη, ο οποίος έγραφε το 1948.

ρευση τυχαίων συγκυριών και έξεων ανά τους αιώνες», από την οποία προέκυψε αυτό το «κατακάθι», το ξένο προς τον «πραγματικό λαό». Στον Μυριβήλη, η κομμουνιστική «φυλή» κατασκευάστηκε «μελετημένα και πειραματισμένα επί τριάντα χρόνια» στην κομμουνιστική Ρωσία «μέσα στα μυστικά εργα-στήρια της ψυχολογίας των λαϊκών μαζών».

Οι αναφορές των δύο κειμένων είναι προφανώς διαφορετικές. Στον Target η αναφορά είναι στις εξαθλιωμένες μάζες που έχουν προκύψει από το γεγονός ότι συνυπάρχουν στην ίδια επικράτεια με τις «εξευγενισμένες» τάξεις, με μόνο κοινό στοιχείο την «κεντρική εξουσία», δηλαδή το κράτος. Ο Μυριβήλης, απ' την άλλη, αναφέρεται στην πολιτικά και σκόπιμα κατασκευασμένη «φυλή» των κομμουνιστών. Διαφορετικά αναφερόμενα μεν, ωστόσο δεν απέχουν και πολύ μεταξύ τους. Ο Target ασχολείται με την επικίνδυνη φυλή των κατώτερων τάξεων, ο Μυριβήλης με την ακόμα πιο επικίνδυνη φυλή της πολιτικής τους έκφρασης.

Εντυπωσιακά όμοιοι είναι και οι στρατηγικοί στόχοι των δύο λόγων. Τόσο ο λόγος του Target όσο και ο λόγος του Μυριβήλη έχουν ως στρατηγική στόχευση *την αναμόρφωση και τη συμμόρφωση των μαζών*. Και στις δύο περιπτώσεις, πρόκειται για επαχθές έργο, που απαιτεί χρήση βίας, επιμονή, φανατισμό, στο πλαίσιο όμως μιας «σοφής διακυβέρνησης» από την πολιτική εξουσία. Τόσο οι κοινωνικοί εγκληματίες όσο και τα πολιτικά τερατουργήματα πρέπει να αντιμετωπιστούν προγραμματισμένα.

Η βασική διαφορά βέβαια έγκειται στα υποκείμενα εκφοράς των δύο λόγων. Η οποία διαφορά σχετίζεται με τις ριζικά διαφορετικές κοινωνικοϊστορικές συνθήκες. Ο Target γράφει στην αυγή της κυριαρχίας του καπιταλισμού ως συστήματος εξουσίας, και ο ίδιος ήταν αρχικά νομολόγος του Παλαιού Καθεστώτος, που σημαίνει της απολυταρχίας. Κατά συνέπεια, η προσέγγισή του σηματοδοτεί το πέρασμα από μια ταξική κοινωνία σε μια άλλη, επίσης ταξική, όπου η ταξική διαστρω-

μάτωση γίνεται με άλλους –ιδεολογικούς, εν προκειμένω, όχι μόνο οικονομικούς– όρους. Η εξ αίματος καταγωγή ως κριτήριο ταξικής ιεραρχίας αντικαθίσταται από το κριτήριο της ηθικής συγκρότησης. Οι κατώτερες τάξεις είναι οι ανήθικες –και κατά τούτο επικίνδυνες– τάξεις.

Ο Μυριβήλης, από την άλλη, είναι ένας φιλελεύθερος διανοούμενος του 20ού αιώνα. Θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε ότι ως Έλληνας φιλελεύθερος του 20ού αιώνα, κατά την προπολεμική περίοδο, διακρινόταν από έναν σπάνιο ριζοσπαστισμό. Τα δύο γνωστότερα μυθιστορήματά του, *Η ζωή εν τάφω* και *Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια*, χαρακτηρίζονταν από μια βαθύτατα αντιπολεμική ιδεολογία. Το πρώτο άμεσα, το δεύτερο έμμεσα αλλά ίσως βαθύτερα, καθώς το θέμα του δεν ήταν ο ίδιος ο πόλεμος αλλά οι τραυματικές ψυχολογικές του συνέπειες. Υπ' αυτή την έννοια, θα μπορούσε να θεωρηθεί από τους πιο προοδευτικούς ιδεολογικούς εκπροσώπους της ελληνικής αστικής τάξης, και γι' αυτό η έντονα αντικομμουνιστική του στροφή κατά τον εμφύλιο είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτική.